

Lemenatar.

Spisal Milan Pugelj.

I.

Nihče na svetu ne obhaja slabših počitnic, kakor študent, ki ni zdelal v šoli, pa mu ne kaže drugega, nego pričeti še enkrat skraja že ravnokar predelano leto. Mati in sestra mu očitata krivico, ki jo je storil domu in svojcem, oče in brat ga zmerjata, kakor bi bil ravno on izmeček vsega človeštva.

Take zadeve je v polni meri poskusil študent Peter Vehovec, ki je padel letos v sedmi šoli in ravno zdaj koraka po dolenski cesti iz Novega mesta proti Šent Jerneju. Doma mu ni bilo ob- stanka, pa je šel na popotovanje. Mati in sestra sta se poslovili od njega brez težkoč, oče pa je menil, da mu najbolj postreže, če se sploh več ne pritepe pod domačo streho.

Avgust je, vroči dnevi, žito zori, konji in vozovi raztepajo po cesti cele oblake prahu, ki lega po obcestnem drevju in travi, da vse v njem zvene in zaduši.

„Slabo!“ — se meni Peter, da mu je kračji čas. „Jako slabo! Usmiljenje se je izselilo z Dolenskega menda z ljudmi vred v Ameriko. Tudi ljudi je malo, beračev z lajnami sploh ni več videti, življenje teče vse tiše, kakor njega dni. Včasih so se fantje topli, razposajeni so bili, zdaj pridejo že modri in stari na svet. Narod peša.“

Mrmra tako zase in pride v poletnem popoldnevu do vasice, obstane pri prvem skednju, ki ima na lesenem tramu belo in s črnimi črkami potiskano desko, in čita: „Vas Cikava, občina: Šmihel-Stopiče, okrajno glavarstvo: Rudolfovo.“ Gleda napis, ozira se po vasici in zmajuje z glavo: „Cikava, Cikava! Žalostna vas še žalostnejšega imena! Hiše kakor trhleni panji, kozolci visijo na desno in na levo, samo takega ni med njimi, ki bi stal pokoncu. Lakota bo danes, lakota!“

Ta trenotek mu resnično zagode po trebuhu in prav do srca mu gre ta nezadovoljnost. Počasi stopa po vasi ogleduje kočice, pa kaj naj bi izbiral, ko ni nič izbrati! Ena bajta je bolj žalostna kakor druga, vse so lesene ali za silo prikrite z goljufivim ometom, mah zeleni po vegastih strehah in suhi psi in mački se pretezajo po ilovnatih in razpokanih potih.

Študent mahne po sredi, prestopi prag in obstoji v polmračni in zakajeni veži. Gleda, da se razgleda, in ogovori postarno kmetico, ki stoji v dimu tik ognjišča: „Bog daj zdravje, mati gospodinja! Ali bi se dobilo malo prenočišča ali malo večerje?“ —

„Ja!“ — zastavi kmetica. „Tisto morate pa z gospodarjem govoriti, o prenočišču mislim! Kdo pa ste?“ —

Vpraša, stopi na sredo veže in ga ogleduje. „Škric ali kali? Obleka bo že mestna!“ —

Pod streho nekdo kašlja in kmalu prične lesti po lestvi ob zakajeni vežni steni suh kmet s pipo v ustih, približa se kmetici in gleda študenta: „Na skednju boste lahko prenočili, samo žveplenke boste prej oddali. Pred petimi leti — ravno vdovec sem bil — je prišel nekakšen pritepenec, pa mi je zasmodil kozolec!“

„Jaz nisem škric“ — se zagovarja študent — „še manj pa pritepenec. Božji človek sem, osmo šolo imam že za sabo, zdaj se pa odpravljam na duhovno pot. Štiri leta bo treba presedeti za debelimi zidovi v pokori, molitvi in učenju. Veste, oče in mati, zdaj hodim po naših krajih, da si utrdim telo, ki mora biti močno in zdravo, da bo preneslo post in pokoro in molitev in da bo bralo in pelo božjo besedo pred oltarjem in v procesiji.“

Kmet molči, nekaj misli in reče ženi: „Zdaj sem bil v podstrešju in sem videl še nekaj suhih klobas; dvoje jih prinesi, pa kruha dodeni!“ In študentu pravi: „Vsakemu človek dandanes ne verjame, kam bi pa tudi prišel! Ti si pa res bledega lica in slabega života in tudi oči imaš velike in poštene.“

Kmet gre naprej v sobo, študent stopa za njim, sede na visoko klop za mizo in privleče iz žepa potno in obtrgano zadnje šolsko izpričevalo, kjer je zapisanih med drugim tudi troje dvojok. „Čitati tako ne znate!“ — pravi in razgrinja popir. Kmet odkima in gleda v popir in sicer na tisto mesto, kamor kaže študent s prstom in kjer je zapisano: Latinski jezik: nezadostno. „Tole“ — pravi gost — „je tisti jezik, v katerem so spisane bukve sv. maše in vse višje in važne cerkvene molitve. Po latinsko — se reče.“ —

„Latinsko — ja, ja!“ — kima kmet, kakor bi dobro vedel in razumel. „Ali so v tem jeziku tudi take besede, kakor v našem, ali samo take, ki govorijo o svetih stvareh. Miza na priliko, ali je tudi za mizo latinska beseda?“ —

„Kako ne?“ — reče študent. „Mensa — se pravi, mensa!“

„To pa ne bi razumel, vidiš!“ — zmajuje kmet z glavo. „Kaj pa stol?“ —

„Stolula“ — se prenagli študent.

„No, no, to bi človeku pa že prej padlo v glavo.“ In takoj potrka z debelim in črnim prstom ob mizo. „Nekaj je pa le podobnega med tem jezikom, ki se mi v njem pomenkavamo, in med latinskim.“

Študent se domisli na stol in dodaja. „Stolula — ta latinska beseda za stol se je rabila šele v novejših časih, to se pravi: že več let po Kristusovem trpljenju. Veste, oče, stari Rimljani niso imeli stolov in tudi sedeli niso, ampak ležali. Okrog mize so imeli posteljam podobne naprave, pa so polegali po njih in obedovali.“

Kmetu se zdi nerodno in smešno, da se zasmije. Gospodinja prinese na krožniku dvoje debelih suhih klobas, korenino ostrganega hrena, hleb kruha in velik kuhinjski nož. „Le prigriznite“ — pravi — „le prigriznite!“ — Sede k možu in pričinja takoj pomenek. „Glejte“ — hiti — „sosed je hudoben, naš svinjak je navrtal, pa vtaknil v stran čudno čarodijo. Svinja je zbolela, tista lepa svinja, ki ima devet mladičkov. Jaz sem kar v strahu zanjo!“ —

„E“ — hoče biti kmet moški — „é — to so vraže, pa nič drugega. Če je imel sosod kaj roke vmes, je vrgel svinji kaj strupenega v svinjak, da je požrla.“ To pove, a vidi se mu, da je negotov v svojem mnenju.

„Za tako stvar je najboljša molitev“ — razlaga študent. Čim hujša je bolezen, tem več rožnih vencev je treba. Če je srednja, jih bo dovolj trideset.“

Kmet in kmetica se zamislita nad obširno molitvijo, študent Peter se razkrije, pogladi razkuštrane in črnikave lase po čelu, prekriža se, premika ustne kakor bi molil, in v tem hipu je res videti kakor kak bled, pobožen in nedolžen semeniščnik. Vnovič se prekriža, vzame nož, napravi križ tudi po hlebcu in si izreže iz njega trivoglat in izdaten grižljej. Kar je v sobi muh, vse so se zakadile v klobase in lazijo in brenčijo po njih, kakor bi bojevala mušjo vojsko. Študent jih vznemiri še bolj, ko poseže po klobasi in jo prične lupiti. Ves črn roj se zapraši v njegove roke in njegovo glavo.

„Ti“ — pravi kmet kmetici — „stara Urša bi nemara odmolila trideset rožnih vencev.“

„Ja“ — stavi pomislek kmetica — „zase že moli stara Urša, zase! Ali za druge pa Bog ve, če bi, ali nebi! In tole je tudi: trideset rožnih vencev je dolga molitev!“ —

„Se ji pa kaj da!“ — Konča kmet, zamahne z levico in gleda bledega gosta tako, kakor nebi on izkazoval dobrote, ampak jo

samo prejemal. Tudi kmetica molči, sloni ob možu, ki mu je popolnoma slična. Oba sta koščena, v obraz rjava, gubasta, sivogleda in v telo dolga in sloka.

Zunaj nenadoma nekdo zapoje, spoznati je vesel ženski glas, ki se razteče po hiši kot živo srebro po vseh skritih kotih.

„Naša edinka je“ — pravi kmetica. „Marička!“ —

„Mlada je, pa še neumna!“ — dostavi kmet. „Samo posvetne stvari se ji pletejo po „glavi!“

„Vesele ljudi ima Bog rad“ — pravi študent in upre glavo ob mizo, in ko se odpro vrata in pogleda po sobi vpehana in razgreta Marička, se posmeje in pokima.

„Lemenatar potuje po naših krajih“ — ji pove mati. „Vidiš ga?“ —

Marička je v zadregi, ali je jako lepa. Visoka, vitka, zdravega lica, živih oči in nekam polnih nedrij.

„Bliže stopi, deklica“ — vabi študent — „pa nam zapoj še eno izmed svojih pesmi!“

II.

Peter ni pričakoval, da se mu bo na ta večer tako dobro godilo. Jedel je in pil, vžival najlepšo gostoljubnost in zdaj, ko se je storila noč, ga je odpeljala gospodinja v deviško sobico svoje edinke, ki mu je prepustila svojo belo in visoko posteljo.

Ravnokar je pihnil svečo, v sami srajci, ki sega do polovice beder, stopa proti postelji in zleze zadovoljno vanjo, kakor bi legel v samo perje. Mesečna noč je, žarek mesečine trepeti po izbi in jo dela sanjavo in nekako toplo. Tam v kotu se svetlika zelena lončena peč, v polmraku se zdi slična veliki glavi, ki ima zelene oči, pa včasih ž njimi pomežikne. Po hiši je vse mirno in tudi zunaj: od nikoder ni glasu.

Postelja stoji ob oknu — vse postelje kmetiških deklet stoje ob oknih — in sicer tako, da se okno odpira ravno nad glavo. Majhno je to okence, znotraj ni trdno zaprto, ampak samo priprto in tudi zunaj bo tako. Zaradi nočnega hlada je menda to. Zunaj se hladi zemlja, pa prihaja iznad nje v izbo svež nočen zrak, ki dobro dene razgretim pljučam in razgretemu životu.

Študent postane v svojih mislih naenkrat pošten in odkrito-srčen. Na svojega mestnega dekleta se domisli, na hčerko svoje gospodinje, šivankarico Mileno. Droben životek vidi pred sabo, dvoje skritih grudi, kakor pregrnjeno popje, modre oči, plave lase

in obrazek nič večji kakor srednja moška dlan. Zdaj ji je napravil sramoto, ko je propadel v šoli, ali on ima pred sabo cilje, ideale in še take čarobne zagonetke bodočnosti, za katere ni človeški jezik dovolj bogat. Popravil bo vse, vse uredil, dobro bo zopet vse, dobro.

Zunaj, pod oknom menda, je nekaj zaškrtnilo. A — nič ni. Sprožil se je morda kamenček iz hišnega ometa in padel na tla. Ali je sedel na pesek netopir, ali je šla mimo mačka in se je pod njeno mehko šapo spodemknilo dvoje kamenčkov.

Marička, ta domača edinka, je lepa. Rdeča je, zdrava v lica, vse drugačna kakor Milena in druge njene mestne vrstnice. Bog ve, koliko čuvstva imajo v prsih ti kmetiški fantje, ki žive v tem kraju, in ta zdrava in zastavna dekleta. V družbi njegovega očeta je rekel o teh ljudeh napihnen meščan: „Sam inštinkt — povem vam, sam inštinkt!“ — Oče mu je rekel: tepec! Pravzaprav je vse skupaj malenkost. Oče je star organist, godba mu je nakopala nervoznost, zato se hitro razburi.

Zunaj se zdi, kakor bi se nekaj plazilo. Ali je pes, ali kak zloben človek, ali, ali — vrag vedi.

Študent Peter se domisli, da tod fantje fantujejo. To se pravi: Ko vse zaspi in je vse mirno, pride kmetiški fant, pa potrka na okno, kjer ve, da spi njegova izvoljenka. Nemara bo tukaj ravno tak slučaj. Luna je nocoj zgodaj zašla, tema je kakor v rogu, za fantovanje je to kakor nalašč.

Študent poklekne v postelji, pa spet leže nazaj in se pomakne na skrajni notranji ogel.

Zunaj je pričela prav nalahko trkati neznana roka: Tik, tik, tiktik. — Tema je, da ni razločiti predmeta, samo v oknu je videti, kakor bi stala senca pred njim. Glej, zdaj se ti naenkrat razleze okno in skozi odprtino se pomika velika krogla, vasovalčeva glava.

„Marička!“ — vpraša ponižen in šepetajoč glas. „Marička, ali spiš?“ —

„Ka-aj?“ — odšepeta študent enako oprezno in ljudomilo.

„Vprašam te, Marička, če že spiš, golobička?“ —

„O — ne!“ — dahne študent in se previdno odmika.

„Prišel je tvoj Martinek, ki si mu ti najlepši cekinek!“

„Ja-a“ — zategne v šepetu študent, da se pozna v izgovoru nekoliko razkav „h“.

„Kakor večnost dan mi teče, ker le k tebi srce me vleče!“

„Oh!“ — vzdihne zopet študent z enako razkavim soglasnikom „h“.

„Prišel sem čez tri gore, čez tri zelene travnike!“ —

Študent posluša, goljufivo diha, kakor v kdovekakšni zadregi in vleče odejo do ušes.

„Ker tebe te moje srce želi, nobena pot zame predolga ni!“

Glava leze vedno dalje in šepetanje postaja pristrčnejše in pristrčnejše.

„Pri tebi rad nocoj bi bil in v tvoje laske se zavil!“ —

„Ja-a!“ — zašepeče in zahrče študent in prične šepetaje odgovarjati. Tako hinavski je, da se lovi s sapo in da je slišati kakor bi ga premagovala jako vroča čuvstva. „Mati“ — dahne nesrečno — „mati spijo na peči. Lahko noč, Bog ti daj pomoč!“ —

„Dalje, le dalje naj spijo mati, meni pa pusti rožice brati! Saj je že enkrat nesrečno bilo, pa se je vendar lepo zgodilo!“ —

„Kako?“ šepetne željno študent.

„Stric iz Amerike so v hiši spali, tebe so pa v podstrešno čumnato spat poslali.“ —

Zdaj prileze skozi okno moška roka in se plazi počasi po belem vzglavju. Študent skoči na tla, zablebeta z ženskim glasom, udari od strani ploskoma in zelo izdatno po glavi in v tistem hipu je okno prazno. Zunaj zašumi po pesku, kakor da bi stekel mimo nagel veter, in vse je tiho in gluho.

Študent stoji v sami srajci sredi sobe, strmi v malo odprtino in premišlja. Kamor mu krenejo misli, je vse jasno, mlado in veselo. Nočni vasovalec Martinek je ljubljenec domače hčerke, ki spi nocoj v podstrešni čumnati, kakor je spala takrat, ko se je pripeljal iz Amerike z zlatom otovorjeni stric. Tistopot je spoznal njen ljubimec zaobrnjeni položaj in je pogodil pravo. Tudi nocojšnjo noč je padla navada iz tira, pa bi bilo nemara dobro, da se stopi zavitemu slučaju na glavo. Zakaj ne bi potrkal nocoj Martinek na podstrešno čumnato?

Študent poišče hlače, jih obleče in prične polagoma odpirati vrata. Ali do vraga! Cvilijo, kakor mučenik v stiskalnici. Kdo jim hoče kaj hudega?

Študent stoji v veži in posluša. Zunaj zalaja pes; to nič ne pomeni! V hiši buči dvoje glasov kakor za stavo; to je izvrstno znamenje.

Peter dotiplje ob steni lestev in pleza počasi kvišku. Ko štirikrat prestopi, zadene z glavo v tram, da se mu zakreše pred očmi,

kakor bi ugledal trumo čarovnic. Še parkrat privzdigne nogi, pa je v podstrešju. Ali tema je gosta in tipati treba z rokami in nogami. Nekaj ga zbode v peto, da bi skoro vzkriknil, ali ne stori tega. Tihoprenese hipno bolečino, otipuje nadalje in najde kljuko. Potrka najprej, počasi odpre in za seboj zapre. Temno je, nič ne razloči okoli sebe, samo dihanje čuje v kotu in dobra slutnja ga navdaja.

„Jaz sem Martinek“ — šepeče — „tvoj najlepši cekinek!“ —

„O-oh!“ — vzdahne dekletce zaljubljeno in poželjivo. „Saj ne spim! V noč gledam in mislim.“ In čez nekaj časa dostavi nekje blizu v tisti neprodorni temoti: „Če bi šla na drugi konec sveta, še tam bi me našel!“ —

Zopet laja spodaj pred hišo pes. Za vasjo, kje v polju ali na križpotju pojo vaški fantje zategnjeno, prav na dolgo, a prijetno sanjavo in mehko. Pesem pravi o dekletu, ki bo nožek vzela in srček načela in fantu poslala tri kaplje krvi. To pa zavoljo tega, „da bo on vedel, kak' se m' godi“.

III.

Solnce že sije v vežo, gospodinja se suče okoli ognjišča, gospodar otipava svetlo koso in Marička zajema v škafu s korcem vodo in jo naliva v lonec, ko stopi študent Peter iz desne izbe.

„Bog daj dobro jutro!“ — pravi in vsi se mu prijazno odzovejo. Zajutrka mu dajo, vsak ima zanj dobro besedo in ob slovesu se razstajajo kakor sorodniki. „Bog daj, da bi se skoro pred oltarjem sukal in mašo bral!“ — želi kmet in kmetica dostavlja: „Pa v mašnih molitvah se nas spominjajte!“ —

Tudi Marička mu seže v roko, gleda za njim, nenadoma obstane v delu in se zamisli. Morda je gotovo in morda tudi ni gotovo — ji gre po glavi — da bi bil vasovalec minule noči Martinek. Kdo drugi naj bi bil, vprašam lepo, kdo drugi? ji šine v misli, ali v lica je vsa rdeča. Voda se ji razlije po krilu, srce ji je plaho — vendar, vendar svojemu fantu ne bo govorila o čudnem gostu.

Če ne bo zvečer sam povedal, kako je bilo snoči, ga tudi ne bo nihče vprašal po tihih dogodkih.

„Zbogom, popotnik!“ —

